

Christos CLAIRIS
Editeur

RECHERCHES
EN LINGUISTIQUE GRECQUE
I

Actes du 5e Colloque international de linguistique grecque
Sorbonne, 13–15 septembre 2001

ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ
I

Πρακτικά τού 5^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας
Σορβόννη, 13–15 Σεπτεμβρίου 2001

© L'Harmattan, 2002
ISBN : 2-7475-2742-5

L'Harmattan
5-7, rue de l'École-Polytechnique
75005 Paris
FRANCE

L'Harmattan Hongrie
Hargita u. 3
1026 Budapest
HONGRIE

L'Harmattan Italia
Via Bava, 37
10214 Torino
ITALIE

Ελίσα ΚΟΥΤΟΥΠΗ-ΚΗΤΗ

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, Θεσσαλονίκη

Αναστάσιος ΤΣΑΓΓΑΛΙΔΗΣ

Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

The paper investigates meaning differentials between the particle+dependent and the bare dependent forms. On the basis of data, it is argued that often there is a contrast involved in the use of the two forms. The bare dependent lacks the feature [specific], while this feature characterizes the particle+dependent. This then is the reason why some contexts do not license both forms.

Η εργασία εξετάζει τις παραδειγματικές σχέσεις του εξαρτημένου τύπου σε συγκεκριμένα περιβάλλοντα, δευτερευουσών κυρίως προτάσεων, όπου η χρήση του εξαρτημένου αντιδιαστέλλεται όχι μόνο με οποιονδήποτε άλλο ρηματικό τύπο αλλά και με τους συνδυασμούς *θα+εξαρτημένο* και *να+εξαρτημένο*—λ.χ. *όταν/αν γράψω—όταν/αν θα γράψω, πριν γράψω—πριν να γράψω*. Θεωρούμε ότι σε κανένα από αυτά τα περιβάλλοντα η εμφάνιση του εξαρτημένου δεν μπορεί να θεωρηθεί προϊόν απαλοιφής ενός μορίου που «κανονικά» θα τον συνόδευε, όπως συνήθως υποστηρίζεται. Αντίθετα, ο εξαρτημένος πρέπει να θεωρηθεί ρηματικός τύπος ισότιμος με κάθε άλλον. Η συμπεριφορά του υπόκειται στους συνήθεις κανόνες που διέπουν τη συντακτική συμπεριφορά και την ερμηνεία όλων των ρηματικών τύπων της νέας ελληνικής.

Οι David Holton, Peter Mackridge και Ειρήνη Φιλιππάκη-Warburton¹, οι οποίοι και εισάγουν το όρο «εξαρτημένος» για την παραδοσιακή «υποτακτική αορίστου», κάνουν λόγο για παράλειψη του *θα* σε περιπτώσεις όπως *Αν (θα) τον δεις να μην του μιλήσεις* (κι εκτός από το *αν*, αναφέρουν και τους συνδέσμους *έτσι και, όταν, άμα, μόλις, αφού*) και για παράλειψη του *να* σε περιπτώσεις όπως *Πρέπει να το κοιτάξεις καλά πριν (να) το αγοράσεις και Ίσως (να) έρθει να μας δει*. Δεν είναι δυνατό να εξετάσουμε όλα τα σχετικά δεδομένα εδώ, όμως θα επιμείνουμε ότι οι διαφορές που μπορούν να εντοπιστούν μεταξύ της χρήσης των τύπων *γράψω* από τη μια και *να/θα γράψω* από την άλλη δε δικαιολογούν οποιαδήποτε ανάλυση κατά την οποία η χρήση του εξαρτημένου ασυνόδευτου προκύπτει από εξάλειψη του μορίου.

¹ David Holton, Peter Mackridge και Ειρήνη Φιλιππάκη-Warburton, 1997, *Greek : a comprehensive grammar of the modern language*, London : Routledge.

Η πιο προφανής αντίρρηση αφορά την περίπτωση του *ίσως*: μια εκφορά όπως *ίσως έρθει* σίγουρα δεν μπορεί αυτόματα να θεωρηθεί ότι προέρχεται από παράλειψη του *να*: *ίσως θα έρθει* και *ίσως να έρθει* είναι εξίσου πιθανά, και η χρήση της άρνησης δεν στην εκφορά *ίσως δεν έρθει* σίγουρα απορρίπτει την πιθανή παράλειψη του *να* (το οποίο θα απαιτούσε άρνηση *μην*). Επιπλέον, ενώ οι εκφορές *θα έρθει* *ίσως* και *να έρθει* *ίσως* είναι γραμματικές, είναι σίγουρα αντιγραμματική η εκφορά **έρθει* *ίσως*. Εξαρχής λοιπόν, είναι βέβαιο ότι ο εξαρτημένος σε αυτή την περίπτωση δεν έχει τις ίδιες δυνατότητες με τον αντίστοιχο συνδυασμό είτε με το *θα* είτε με το *να*.

Ως προς τη σύνταξη του *πριν*, το γεγονός ότι το *πριν* μπορεί να ακολουθείται μόνο από τον εξαρτημένο (ή το συνδυασμό *να + εξαρτημένος*) υποδεικνύει ότι υπάρχει κάτι στα χαρακτηριστικά του εξαρτημένου που τον κάνει διαφορετικό από όλους τους άλλους ρηματικούς τύπους – κάτι που συνηγορεί υπέρ της δικής μας θεώρησης, καθώς αν η «βασική» δομή ήταν *πριν να...* δεν υπάρχει κάποιος τρόπος να εξαιρεθούν όλοι οι άλλοι συνδυασμοί του *να*.

Ως προς τους υπόλοιπους χρονικούς και υποθετικούς συνδέσμους που αναφέρουν οι Holton et al., παρατηρούμε τα εξής: σε όλες τις περιπτώσεις η χρήση του εξαρτημένου είναι η προτιμώμενη και η πιο εύκολα ερμηνεύσιμη. Η χρήση του συνδυασμού *θα + εξαρτημένος* είναι περιορισμένη, όπως αποδεικνύεται και από τα παραδείγματα των λημμάτων των συνδέσμων αυτών σε όλα τα λεξικά, αλλά και από τις διαισθήσεις των ομιλητών, οι οποίοι συνήθως αντιδρούν αρνητικά στην πιθανότητα χρήσης συνδυασμών όπως *αν/όταν θα έρθω* και συμφωνούν ότι είναι δυνατές μόνο μετά από σκέψη ή αφού τους υποδειχθούν συγκεκριμένα γνωστά παραδείγματα όπως *όταν θα λάβεις αυτό το γράμμα ή όταν θα πάω κυρά μου στο παζάρι*. Ειδικότερα, ο σύνδεσμος *έτσι* και φαίνεται πολύ δύσκολο να συνοδεύει το συνδυασμό *θα + εξαρτημένος*: **έτσι και θα μιλήσεις, χάθηκες* ή, ακόμα χειρότερα, **θα σε σκοτώσει έτσι και θα το μάθει*.

Στην περίπτωση του *μόλις*, τα παραδείγματα με το *θα* είναι πολύ σπάνια, και σύμφωνα με τις περισσότερες διαισθήσεις, η χρήση του εξαρτημένου χωρίς το *θα* είναι πάντα προτιμητέα: *λ.χ., ??Θα του μιλήσω μόλις θα έρθει* και **Μόλις θα κουρευτώ, πιάνει πάντα βροχή*.

Με τους υπόλοιπους συνδέσμους που αναφέρουν οι Holton et al. είναι δυνατή η χρήση είτε του εξαρτημένου είτε του συνδυασμού *θα+εξαρτημένος*. Θα επιμείνουμε όμως ότι σε πολλές περιπτώσεις, έστω κι αν δεν είναι πάντα ξεκάθαρο, η χρήση του ενός σημαίνει κάτι διαφορετικό από τη χρήση του άλλου – και σίγουρα δεν έχουμε σχέση ελεύθερης εναλλαγής με προαιρετική παράλειψη του *θα*. Μεταξύ άλλων, η παρουσία του *θα* εξασφαλίζει το χαρακτηριστικό [+συγκεκριμένο], το

οποίο σύμφωνα με τη γενική θεωρία του χρόνου και της όψης είναι ακριβώς το χαρακτηριστικό που λείπει από τύπους όπως ο εξαρτημένος, που φέρουν τα στοιχεία [-παρελθόν] και [+συνοπτικό]¹. Η διαφορά δεν είναι πάντα ορατή – γιατί δεν είναι πάντα ουσιαστική. Υπάρχουν όμως πολλές περιπτώσεις όπου επιβάλλεται η χρήση είτε του [-συγκεκριμένου] εξαρτημένου είτε του [+συγκεκριμένου] συνδυασμού *θα+εξαρτημένος*. Επιγραμματικά, αναφέρουμε ορισμένες μόνο περιπτώσεις, όπου η εναλλαγή δεν είναι δυνατή.

Μια χρονική πρόταση που λειτουργεί ως επεξήγηση ενός χρονικού επιρρήματος πολύ δύσκολα γίνεται αποδεκτή με τον εξαρτημένο χωρίς το *θα*: *Η πρώτη ευκαιρία στον Χ θα δοθεί στις 16 Ιουλίου, όταν θα / ?0 αντιπροσωπεύσει τα χρώματα της Ελλάδας στην Ιταλία*. Σε ορισμένες περιπτώσεις η χρήση του ασυνόδευτου εξαρτημένου *θα* μπορούσε και να οδηγήσει σε ανάγνωση όπου η χρονική πρόταση δε συμπίπτει χρονικά με το επίρρημα.

Η εμφάνιση του ασυνόδευτου εξαρτημένου σε γενικευτικές (generic) προτάσεις είναι ομαλή και συνηθισμένη, ενώ η χρήση του συνδυασμού *θα+εξαρτημένος* οδηγεί σε μη-γενικευτική, συγκεκριμένη μελλοντική ανάγνωση: *Όταν κανείς φύγει / *θα φύγει απ'τη ζωή, όλοι τον εξαίρουν ή Όταν κανείς πτωχέσει / *θα πτωχέσει, κάνει απεγνωσμένα διαβήματα*. Με άλλα λόγια, η παρουσία του *θα* είτε κάνει τις προτάσεις αντιγραμματικές είτε επιβάλλει μια συγκεκριμένη ανάγνωση. Η χρήση του *όταν+εξαρτημένος* μπορεί να λειτουργεί ως επιρρηματικός τελεστής που συνδέει δύο σύνολα συνθηκών, αλλά και ως μη-επιλεκτικός τελεστής (V), ενώ η παρουσία του *θα* αποκλείει αυτή τη δυνατότητα.

Ανάλογη είναι και η ερμηνεία του *θα* σε περιπτώσεις όπου υπάρχει εκπεφρασμένο κάποιο στοιχείο αοριστίας. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις η χρήση του ασυνόδευτου εξαρτημένου επιβάλλεται ή έστω είναι κατά πολύ προτιμότερη: *Σ'ένα οποιοδήποτε νοσοκομείο αν (?θα) γίνουν τα εκπαιδευτικά μαθήματα, θα έχουμε περισσότερους γιατρούς*. Ανάλογα και *Όταν κάποιος κανείς (?θα) αγαπήσει, τα δέχεται όλα*. Και επιπλέον, *Δεν μας είτε πού θα συναντηθούμε αν (*θα) χαθούμε*. Το *θα* εδώ *θα* υπονοούσε ότι είναι προγραμματισμένο ή βέβαιο ότι *θα χαθούμε*.

Επιπλέον, μια υπόθεση που δεν της αποδίδεται γενική ισχύς, αλλά αφορά μία και μόνη περίπτωση, κανονικά επιβάλλει την εμφάνιση του *θα*: *Μια σοβαρή συζήτηση για την υπόθεση Σοκάλ θα μπορούσε να διεξαχθεί τότε μόνο όταν θα συμμετάσχουν / *συμμετάσχουν σε αυτήν άτομα που θα έχουν προηγουμένως διαβάσει προσεχτικά το βιβλίο των Σοκάλ και*

¹ Βλ. τη σχετική ανάλυση και παραπομπές στο Anastasios Tsangalidis, 1999, *Will and tha: a comparative study of the category future*, Thessaloniki: University Studio Press, σ. 200-202. Επίσης, Joan L. Bybee & Oesten Dahl, 1989, The Creation of Tense and Aspect Systems in the Languages of the World, *Studies in Language*, 13.1, σ. 87.

Μπρικμόν. Αντίθετα, στις περιπτώσεις αρνητικών προτάσεων με *όταν*, *άμα* ή *αν*, κανονικά επιβάλλεται η απουσία του *θα* : *Όταν/Αν δεν (*θα) αποκτήσεις παιδιά στη ζωή, δεν έχεις καταλάβει τίποτα.* Αντίστοιχα, *Αμα δεν (*θα) πάθουμε τίποτε τώρα, δεν θα πάθουμε ποτέ.*

Πολύ συχνές είναι εξάλλου και οι διαφοροποιήσεις της σημασίας του συνδετικού ανάλογα με το ρηματικό τύπο που συνοδεύει. Ξεκάθαρα και γνωστά είναι τα παραδείγματα με το *αφού* και την εναλλαγή χρονικής και αιτιολογικής σημασίας σε περιπτώσεις όπως *Αφού έρθει ο Γιάννης, θα φύγουμε* (+χρονικό, -αιτιολογικό) και *Αφού θα έρθει ο Γιάννης, θα φύγουμε* ((+χρονικό), +αιτιολογικό). Αν δεχτούμε ότι η αιτιολογική σημασία, ως παράγωγη, προϋποθέτει τη χρονικότητα, είναι αναμενόμενο ότι ο [-συγκεκριμένος] εξαρτημένος θα αποκλείει την εμφάνισή της.

Χωρίς, βέβαια, να αποκλείουμε και την ελεύθερη εναλλαγή των δύο τύπων, τονίζουμε ότι οι προτάσεις που απομονώσαμε, όπου η εναλλαγή είτε είναι απαγορευτική, είτε επιφέρει 'σημαντική' διαφορά στην ερμηνεία, κατατάσσονται σε δύο γενικές κατηγορίες: Αυτές που περιέχουν κάποιο στοιχείο που προσανατολίζει την ερμηνεία τους σε αοριστία ή καθολικότητα (αόριστες αντωνυμίες, άρνηση, γενικεύσεις) και αυτές που χαρακτηρίζονται από στοιχεία που συγκεκριμενοποιούν τον χρόνο, όπως χρονικά επιρρήματα, ή την κατάσταση, όπως η άπαξ συνθήκη. Στην πρώτη κατηγορία προτάσεων προτιμάται ο ασυνόδευτος εξαρτημένος, που κατά την άποψή μας, χαρακτηρίζεται από τα ίδια στοιχεία, της έλλειψης, δηλαδή, του συγκεκριμένου και του καθορισμένου. Στη δεύτερη κατηγορία τείνουμε να χρησιμοποιούμε τον *θα*+εξαρτημένο, ακριβώς γιατί αυτός ο τύπος (υπο)δηλώνει το στοιχείο του συγκεκριμένου. Η βασική διαφορά ως προς το χαρακτηριστικό [+/-συγκεκριμένο] εξηγεί τελικά όλες τις ομοιότητες και διαφορές των δύο τύπων, και, βέβαια, η διαφορά αυτή δεν μπορεί να θεωρηθεί προϊόν της «παράλειψης» του *θα*.